

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІДЕОЛОГІЧНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКОГО ВПЛИВУ НА ПОНЕВОЛЕНЕ НАСЕЛЕННЯ ПОДІЛЛЯ В РОКИ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ КРАЮ

Нацистська окупація України (Поділля) 1941–1944 рр. передбачала заміну політичних й ідеологічних устроїв комунізму на нацизм. Громлячи оселі подолян, брутально розтоптуючи людську гідність, обезлюднюючи та колонізуючи захоплені території, проявляючи крайні форми насильства, загарбники, в той же час, вдавалися до зухвалого лицемірства, безцеремонно намагалися видавати свої злочинні дії за благородні вчинки в ім'я кращого майбутнього, а себе – за таких собі непохитних поборників справедливості і добра, піклувальників про щасливу долю чи не кожного українця, хоч в одному із таємних аналітичних німецьких документів (доповідній записці відділу контррозвідки групи військ «Південь») відверто повідувалося про протилежне:

«...Ми відкрито проявляємо... своє негативне ставлення, і навіть ненависть до цієї країни і високомір'я до цього народу, що само собою, виключає будь-яке позитивне співробітництво.

Та обставина, що ми перебуваємо у стані війни уже третій рік і тепер повинні пережити зиму в цій негостинній країні, несе певні труднощі, які можна подолати лише при допомозі правильної поведінки та самодисципліни. Ми не повинні переносити своє незадоволення цією країною на населення, яке зайняте зараз турботами свого голодного існування і перебуває напередодні сурової зими.

Мають місце випадки, коли ми путаємо євреїв з українцями і застосовуємо проти українців методи поводження як проти євреїв, що призводить до серйозного озлоблення.

Звичайно, населення повинне боятися порушувати наші закони та розпорядження. Але ми поводимося з ним часто так, як будьто воно повинне все робити через страх покарання як в період більшовизму. Наслідком цього є той факт, що успіхи в необхідній для нас роботі не дуже великі, не кажучи вже про те, що швидко [все] населення стане нас ненавидіти...» [1, арк. 65].

Утверджуючи свої ідеологічні переконання, окупанти використовували найрізноманітніші методи та засоби. Однак чи не найдієвішим інструментом пропаганди та ідеологічного впливу на населення були преса, радіомовлення, кінохроніка. Тому вже невдовзі після захоплення Поділля на його теренах з'явилася мережа друкованих ЗМІ. Зокрема, стали видаватися часописи «Вінницькі вісті» («Winnizaer Nachrichten»), «Тижневик Барської округи», «Гайсинська газета», «За вільну Україну» (с. Плисків), «Нове життя» (м. Козятин; пізніше виходила під назвою «Козятинська газета»), «Козятинська газета в Ружині», «Літинські вісті», «Відродження» (м. Калинівка) (згодом виходила під назвою «Калинівські вісті», у липні 1943 р. після переїзду редакції до Хмільника була включена до складу газети «Хмільницькі вісті»), «Хмільницькі вісті», «Подільнин» («Der Podolier») (м. Кам'янець-

Подільський), «Український голос» (м. Проскурів), «Дунаєвські вісті» (пізніше: «Урядові Дунаєвські вісті»), «Нове життя» (м. Старокостянтинів), «Нова Шепетівщина» та ін. На початку 1944 р. у Вінниці друкувався часопис «Нова Україна», який до того виходив у Харкові та Полтаві [2, с. 15].

Усі вони були україномовними, всіляко возвеличували, особливо на завершальному етапі свого існування, агресивну, людиноненависницьку політику Третього Райху. Наприклад, «Вінницькі вісті» («Winnizaer Nachrichten») проголошували, що «тільки запорожці за свою волю билися самі, а за нас б'ється німецьке військо, як оборонець нового, справедливого ладу від прибою темних сил. Ми – нарід, що його червона Москва двадцять два роки топтала і нищила, проте знищити не могла... Ми даємо святу клятву, що покладемо всі свої сили на допомогу німецькому народові, його збройним силам та його великому Фюрерові Адольфові Гітлеру...» [3]. Недарма вінничани називали її «німецькою газетою з українським шрифтом». Власне, такої оцінки заслуговувала й решта подільських видань.

На території регіону поширювалися також україномовні й німецькомовні газети, видані поза його межами. Серед таких: «Deutsche-Ukrainer Zeitung» («Німецько-українська газета»), «Ukraine Post» («Українська пошта»), «Der Deutsche Landwirt» («Німецький фермер»), «Український хлібороб» та інші. Німецькомовна періодика в основному розповсюджувалася серед фольксдойче [4, с. 430].

Друковане слово було особливою зброєю в руках гітлерівських загарбників упродовж всього періоду окупації Поділля. Так, обезлюднюючи його, ні на день не припиняючи зухвале «полювання за черепами» [«східними робітниками», «остарбайтерами». С. Г.], як і на початку «вербувальних» кампаній, окупанти через підлеглі засоби масової інформації періодично звертались до певних категорій населення з пропагандистськими проєктами.

«Українська молодь!

Німецька влада кличе Тебе до виконання трудової повинності. Особи обох статей віком від 18 до 20 років зобов'язані в указані терміни зголоситися через відповідні Уряди Праці до «Служби праці». Самі беззмисловні чутки розповсюджуються ворогами по містах і селах. Все це брехня. Ми не бажаємо спустошення України і з її людей робити рабів.

Українська молодь! Подумай про те, які величезні завдання стоять перед тобою після закінчення війни. Країна, яка на протязі двадцяти трьох років експлуатувалась жидо-московською комуною, країна, з якої висмоктувалися всі соки, повинна відродитись, повинна стати тим господарчим фактором життя нашого континенту, яким вона, на основі своїх багатств, призвана бути. Яка велика робота на Тебе чекає! Цю роботу будеш виконувати Ти, українська молодь...

Нова Європа кличе Тебе!...» [5], – закликав кам'янець-подільський «Долянинин».

«Юнаки і дівчата!

Чи пам'ятаєте Ви про ваших однолітків у ще незвільнених областях Росії?

Ви знаєте, що большевизм мобілізує їх там і ВСІХ НАДСИЛАЄ на муки, смерть, у вогонь війни?

Скільки їх не повернеться додому? Скільки і яких страждань вони зазнають, якщо залишаться живими? А якщо і повернуться, то чи не каліками на все життя? ПАМ'ЯТАЙТЕ ПРО НИХ, ТІЛЬКИ ПРО НИХ, коли Вас закликають тепер до мирної праці для загального блага!

Як Ви думаєте, чи не дали б вони перевагу праці в мирних обставинах, якби їм запропонували помінятися з вами місцями?

Пам'ятайте про них!» [6], – наголошувалося в «Урядових Дунаєвських вістях».

Звертаючись до поневолених подолян, окупанти намагалися також нав'язати (мовою розтиражованого чи не всіма україномовними часописами інтерв'ю Генерального уповноваженого Райху по використанню робочої сили Ф. Заукеля, яке він дав газеті «Deutsche-Ukrainer Zeitung»), думку про те, що «...праця українців в Райху є в рівній мірі працею для самої України. Бо в німецьких фабриках повстають [так у документі. С. Г.] плуги, трактори для їхнього краю, в німецьких господарствах виростає расова [так у документі. С. Г.] рогата худоба, расові свині, расові жеребці, яких тисячі привезено... на Україну, щоб відродити стан тваринництва. З Німеччини приходить насіння для української ріплі. Тому українець мусить пригадуватися над тим, що він працює у німецьких фабриках та в німецькому тилу творить саме для своєї батьківщини... Тільки Німеччина може зробити кращою українську землю...» [7].

Надокучаючи мешканцям краю зі сторінок газет, нацистські «благодійники» не забули навіть про «класову робітничо-селянську єдність»: «Німецький селянин і робітник закликають Вас до співпраці в Райху. Ви матимете в Райху краще життя, ніж тут...» [8].

Особливе місце займали статті антирадянської та антиєврейської пропаганди, яка часто поєднувалась через поширення тези «жидобільшовизм». Загалом, усі антирадянські кампанії нацистів містили яскраво виражену антиєврейську складову. Нацисти постійно використовували «ідеї антисемітизму як дієву силу, що мобілізувала народ проти більшовизму» [9, с. 229]. Для цього використали навіть постать Т. Г. Шевченка. У трактуванні гітлерівців український письменник виступав як «народний борець проти Москви, Польщі, іудаїзму і як визвольна сила проти більшовизму» [10].

Зокрема, «постаттю Кобзаря та його творчістю нацистська пропаганда скористалася у березні 1944 р., коли війська Вермахту відступали по всьому східному фронту... У газеті «Нова Україна» за 5 та 12 березня 1944 р., яка в цей час виходила у Вінниці, були вміщені відповідні публікації. Як і, свого часу, навесні 1942 року, так і навесні 1944 року, центральним залишилося антирадянське та антиєврейське спрямування пропаганди нацистів. В опублікованій 5 березня 1944 р. статті зосереджено увагу на образі Т. Шевченка, який начебто спотворено популяризувався радянською владою у довоєнний час» [4, с. 407 – 408], та сформульовано такий висновок: «Одним словом, коли скласти до купи... советські визначення нашого великого поета й суті його творчості, то перед нами постав би,

фігурально пишучи, портрет, на якому Тарас Шевченко мав би на голові, замість сивої шапки, жидівську ярмулку з сіоністською зіркою, а в руках, замість свого славетного «Кобзаря», – повне зібрання творів Маркса-Леніна-Сталіна з додатком до них червоного прапора з молотом і серпом...» [11].

Систематично публікувалися зведення командування Вермахту, інформаційно-пропагандистські матеріали про поточні питання німецької політики, «заплановане» знищення радянської колгоспної системи, розпорядження та оголошення окупаційних органів влади.

Разом із текстовою інформацією в часописах містився ілюстративний матеріал у формі фотографій та карикатур. Серед фотографій – державні, політичні й військові діячі Німеччини та союзних їй країн, німецькі регіони, українські робітники в Німеччині тощо; карикатури – переважно зображення лідерів країн антигітлерівської коаліції, зокрема Й. Сталіна, В. Черчилля, Ф. Рузвельта та інших, а також карикатури антирадянського, антисемітського й англо-американського характеру [4, с. 423 – 424].

Усі газетні видання сумлінно дотримувалися вимог, передбачених інструкцією Міністерства окупованих східних територій, виданої у березні 1942 р. У документі наголошувалося на необхідності вживати назву «Україна» лише в територіальному значенні, писати про Німеччину як «захисника» України, а про німецькі збройні сили – як про «спасителя» України, разом із прізвиськом А. Гітлера рекомендувалося вживати додаток «фюрер-визволитель» тощо [12].

Для підтримки серед населення антирадянських настроїв гітлерівські загарбники систематично апелювали до комуністичних злочинів довоєнного часу. Так, у відозві до сільського населення генералбецірку «Житомир» у липні 1943 р. генеральний комісар Е. Лейзер підкреслював: «Восен[и] 1932 року радянська влада відібрала від вас врожай, щоб загнати вас у колгоспи. Які були наслідки цього? Мільйони селян у 1933 році вмерли голодною смертю» [13].

Періодично жителям регіону нагадували про депортації, розстріли «ворогів народу» 1937 – 1938 рр., страти політичних в'язнів у червні – липні 1941 р. Так, щоб розкрити факти більшовицьких репресій 30-х років на Кам'янець-Подільщині, було проведено розкопки території тюрми у м. Проскурів та на хуторі поблизу м. Кам'янець-Подільського, в результаті чого виявлено численні поховання тисяч по-звірячому закатованих людей.

Однак найбільшою пропагандистською антирадянською акцією гітлерівців на території Поділля, та й України, стали розкопки у Вінниці могил масових захоронень жертв сталінського терору кінця 1930-х років. Адже ще з осені 1942 р. серед місцевого населення поширювалися чутки про численні страти репресованих громадян та таємне поховання їх у деяких районах міста, зокрема на території фруктового саду в районі Літинського шосе – вул. Підлісної, що було підтверджено першими розкопками, проведеними 24 травня 1943 р. за наказом окупаційної влади [14].

Згодом у межах Вінниці було виявлено та розпочалася ексгумація в двох інших місцях поховань жертв НКВС 1937 – 1938 рр: у

місцевому парку культури і відпочинку та на православному цвинтарі (за сучасним універмагом, ближче до лікарні ім. Пирогова) [15].

Активні розкопки розпочалися наприкінці травня – на початку червня 1943 р.

Ставка на ексгумацію масових жертв НКВС як дієвий засіб антирадянської пропаганди зумовлювалася значним успіхом пропагандистської кампанії, пов'язаної з виявленням та дослідженням у квітні 1943 р. жертв катинської трагедії. Разом із посиленням антирадянських настроїв серед населення нацисти хотіли відвернути увагу від власних злочинів. Також було поставлене завдання надати вінницькій трагедії міжнародного резонансу із можливим засудженням злочинних дій комуністичної влади. Не випадково керівник імперської служби безпеки Третього Райху Е. Кальтенбруннер дозволив відправити в місто кримінальну комісію. З 24 травня по 3 жовтня 1943 року у Вінниці працювали три німецьких і одна міжнародна комісії (до її складу входили медики і анатоми з Бельгії, Болгарії, Фінляндії, Франції, Хорватії, Голландії, Румунії, Швеції, Словаччини, Угорщини) з обслідування місць масових захоронень.

Загалом, впродовж 24 червня – 26 серпня 1943 р. у трьох частинах Вінниці було розкопано 91 масове поховання, у яких виявлено 9432 тіла, у тому числі 169 жіночих. Найбільш ймовірним часом їхньої загибелі називалися 1937 – 1938 рр. [4, с. 412 – 413].

Активні пропагандистські заходи нацистів проявлялися уже під час першого перепоховання 12 червня 1943 р. Про це свідчить присутність на заході урядовців міністерства пропаганди, представників райхскомісаріату, генерального комісаріату, гебітскомісаріату, штадткомісаріату, української допоміжної адміністрації. Багато з них виступали з промовами, у яких підкреслювалися злочинні дії радянської влади. Представник головного відділу агітації і пропаганди Житомирської генеральної округи Шульц у виступі сказав: «Українці! Ви забули, що було два роки тому, коли ви не знали ввечері, що буде ранком з вами, забули, як чорний ворон їздив по вулицях, забираючи назавжди у підвали НКВД ваших рідних. Дехто вже забув, як комуністична ідея про класову боротьбу, ця потворна ідея про боротьбу кожного з кожним, творила тут, на цих землях, страшні оргії» [16].

Довідавшись про розкопки, до Вінниці стали прибувати люди з міст і сіл області, інших регіонів України, родичі яких були заарештовані у 1937 – 1938 рр. та у передвоєнний період. Жителі міста і області з жахом пізнавали рештки рідних, вбитих катями НКВС. Біля розритих могил на деревах був натягнутий дріт, на який розвішувались особисті речі жертв. На підставі знайдених документів, одягу, окремих знаків на тілі, листів і записів, які знаходили у ямах, вони впізнали до 10 % убитих [17, с. 210 – 211].

Було встановлено, що більшість в'язнів перед смертю зазнали жорстоких тортур і всі були убиті в потилицю однією чи двома кулями малого калібру або померли від ушкодження голови. Майже всі мали зв'язані за спиною руки [18].

Виявлені тіла загиблих перепоховувались у братських могилах.

До Вінниці прибували журналісти з різних регіонів райхскомісаріату «Україна», з Італії, Румунії, Словаччини, Швеції, Болгарії, Франції, Сербії, Данії та інших європейських країн [14].

Найбільш детально опис ходу ексгумації жертв трагедії, їхніх перепоховань, методів роботи НКВС зі знищення населення, а також тексти різного роду документів, зокрема, протоколів судово-медичної експертизи, свідчень родичів загиблих та очевидців, списки встановлених прізвищ жертв тощо до жовтня 1943 р. подавала газета «Вінницькі вісті» [4, с. 415], читацький інтерес до якої помітно зріс. Газетні публікації доповнювалися численними фотографіями. На початку червня 1943 р. часопис навіть підготував тематичний спецвипуск [14]. Для обговорення підходу з висвітлення нацистської пропагандистської кампанії в офіційній пресі генеральної округи «Житомир» 13 – 15 липня 1943 р. у Вінниці відбулася конференція редакторів місцевих газет [19], у якій брали участь представники Італії, Франції, Швеції, Данії, Болгарії, Сербії та інших держав.

За свідченням мешканців міста, були ще й інші могили в'язнів, розстріляних НКВС. Однак до приходу радянської армії їх розкопати не встигли. Нерозкритими залишилося ще до двох десятків могил, в яких містилося до 250 тіл. Німецькі окупанти, здобувши пропагандистський матеріал, припинили розкопки [17, с. 211].

Оскільки пропагандистські зусилля окупантів набули чималого розголосу, на них відреагувала радянська сторона. 12 серпня 1943 року газети «Правда» і «Известия» опублікували повідомлення Радінформбюро: «Берлинские провокаторы ныне объявляют о якобы «случайных» находках массовых могил, пытаются приписать свои чудовищные злодеяния советским властям. Гитлеровцы разыгрывают в Виннице над трупами своих жертв гнусную и наглую комедию. Убийцы, чьи руки обагрены невинной кровью, откапывают трупы людей, которых они уничтожили, устраивают балаганные инсценировки на могилах. Такой мерзости и такого лицемерия мир еще не видел».

Коли в березні 1944 р. у Вінницю увійшли радянські війська свідків розкопок, які виступили в газетах в період окупації чи навіть просто розповідали про них сусідам, було репресовано. На Нюрнберзькому процесі радянські представники зробили все, щоб не допустити поширення інформації про події [20].

Окрім численної періодики, друковані форми нацистської пропаганди були доповнені пропагандистськими листівками, плакатами, книжковою продукцією. Так, восени 1943 р. у Вінниці видано брошуру учасника комісії з розкопок могил жертв катів НКВС, працівника редакції газети «Вінницькі вісті» А. Трембовецького «Злочин у Вінниці». За результатами згадуваних розкопок у 1944 р. у Берліні опубліковано книгу «Amtliches Material zum Massenmord von Winniza» («Офіційні матеріали про масові вбивства у Вінниці») [21, с. 255].

Інформація про ексгумацію та перепоховання тіл розстріляних була зафіксована також у німецькій кінохроніці, що поширювалася в Україні й в європейських країнах. Київською кіностудією «Українфільм» спільно з німецькою пересувною кіногрупою

«Вохеншау» створено фільм під назвою «Похорони жертв більшовицького терору в м. Вінниця» [4, с. 416].

Слід зазначити, як і друкованим засобам масової інформації, у системі нацистської пропаганди на окупованій території України, зокрема Поділля, кінохроніці надавалось важливого значення. Вона, як правило, демонструвалася у рамках так званих «тижневих оглядів» перед показом художніх фільмів. Провідними пропагандистськими сюжетами кінохроніки були дії Вермахту на фронтах, антирадянська пропаганда, матеріали про переваги німецького способу життя [4, с. 399].

Не менша увага надавалась кінофільмам. Вони, з одного боку, виступали розважально-інформаційним, меншою мірою – пропагандистським засобом для вояків Вермахту та службовців військового й цивільного управління. З іншого – кінопродукція через пропагандистський вплив мала схилити місцеве населення до прийняття системи нацистських порядків та цінностей.

Як інформував часопис «Вінницькі вісті», особливе зацікавлення серед подільських глядачів викликали німецькі кінофільми «Я обвинувачую», «Повернення», «Віденські історії», «Танок з царем», «Дорога в простір» та ін. [22].

Кінофільми виступали як пропагандою німецького способу життя, так і політики Третього Райху [4, с. 399].

Окрім численної періодики, кінохроніки, листівок та плакатів використовувалась також радіопропаганда.

Уже в перші місяці окупації в генералбецirkу «Житомир» у колишніх обласних центрах – Житомирі, Вінниці та Мозирі – була відновлена діяльність довоєнних радянських радіовузлів, ліній радіомережі, гучномовців та індивідуальних радіоточок [22]. Зокрема, у Вінниці до середини 1943 року було підключено 4400 радіоточок [23]. Але щоб слухати радіо, потрібний був спеціальний дозвіл німецького командування.

Зі створенням групи радіостанцій України нацистська радіопропаганда стала централізованою. Вона особливо посилилася навесні 1943 року під час проведення польових робіт і впровадження нового земельного ладу. Радіопропаганда також мала на меті залучити місцеву молодь на роботи до Німеччини. Із липня 1943 року щонеділі українською та російською мовами транслювалися передачі для родичів осіб, які перебували на роботах у Райху. У програмі зачитувалися листи та передавалися «привітання» від робітників зі Сходу своїм рідним. Перед мікрофоном виступали і члени делегацій, які відвідали Райх. Подібний підхід також використовувався в роботі місцевого радіомовлення.

Для охоплення пропагандистським впливом якомога більшої кількості місцевого населення у 1943 р. радіотрансляційні вузли почали створюватися в провінційних містах Житомирської генеральної округи, зокрема у Гайсинському районі [24]. Проте радіо у своїй дії залишалось досить обмеженим, адже трансляції в основному охоплювали міста та прилеглі села.

Поширюючи радіотрансляційну мережу, окупаційні органи проводили заходи із виявлення та вилучення ефірних радіоприймачів. Адже вони давали змогу прослуховувати комуністичні радіопрограми, серед яких зведення Радінформбюро [4, с. 397].

Що стосується наявності у населення ефірних радіоприймачів, то вони були дуже великою рідкістю. Крім того за зберігання таких приймачів німецькі загарбники безпощадно карали їхніх власників (доходило навіть до розстрілів). Користуватись ними населенню категорично заборонялося.

Друковані засоби масової інформації, кінохроніка та радіомовлення були важливими інструментами інформаційно-пропагандистської діяльності нацистських загарбників, засобом їхнього впливу на свідомість поневоленого населення практично до останніх місяців окупації Подільського краю.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Центральний державний архів вищих органів влади й управління України (ЦДАВО України), ф. КМФ-8, оп. 1, спр. 38.
2. *Гальчак С. Д.* Словом і багнетом: журналісти Вінниччини у Другій світовій війні / С. Д. Гальчак / 3-є вид., доповн., переробл. – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2016. – 136 с.
3. Вінницькі вісті (Winnizaer Nachrichten). – 1944. – 1 січня.
4. *Стельникович С. В.* Житомирсько-Вінницький регіон в умовах нацистської окупації (1941 – 1944 рр.) / С. В. Стельникович. – Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2015. – 592 с.
5. Подолянин (Der Podolier). – 1943. – 20 травня.
6. Урядові Дунаєвські вісті. – 1943. – 4 червня.
7. Вінницькі вісті (Winnizaer Nachrichten). – 1942. – 11 червня.
8. Подолянин (Der Podolier). – 1943. – 20 травня.
9. *Лауер В.* Творення нацистської імперії та Голокост в Україні / В. Лауер; [пер. з англ.: С. Коломійця, Є. Ровного]. – К.: Зовнішторгвидав України; Український центр вивчення історії Голокосту, 2002. – 368 с.
10. Державний архів Житомирської області (ДАЖО), ф. Р – 1151, оп. 1, спр. 137, арк. 10.
11. Нова Україна (Вінниця). – 1944. – 5 березня.
12. ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 2, спр. 6, арк. 41.
13. ДАЖО, ф. П – 2668, оп. 2, спр. 72, арк. 1.
14. Вінницькі вісті (Winnizaer Nachrichten). – 1943. – 3 червня.
15. Вінницькі вісті (Winnizaer Nachrichten). – 1943. – 15 липня.
16. Вінницькі вісті (Winnizaer Nachrichten). – 1943. – 20 червня.
17. Вінниця: Історичний нарис / Гол. редактор проф. Подолинний А. М. – Вінниця: Книга-Вера, 2007. – 304 с.
18. *Косик В.* Перші відомості на Заході про масові розстріли у Вінниці в 1937 – 1938 рр. / В. Косик // Політичні репресії на Поділлі в ХХ столітті. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Вінниця, 2002. – С. 189.
19. Вінницькі вісті (Winnizaer Nachrichten). – 1943. – 22 липня.
20. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Вінницька область. – Кн. 1 / Редкол. тому: І. С. Гамрецький (гол.), В. П. Лациба (заст. гол.), С.С. Нешик (заст. гол.), П. М. Кравченко (відп. секретар), М. Г. Баландюк, С.М. Василюк, С. Д. Гальчак та ін.; Упорядк.: В. П. Лациба (керівник), В. Ю. Васильєв, С. Л. Калитко, Р. Ю. Подкур та ін. – Вінниця: «ДКФ», 2006. – С. 226 – 412.

21. *Гальчак Сергій*. Поділля в роки Другої світової війни (1939 – 1945): Монографія / Сергій Гальчак. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2018. – 656 с.
22. Вінницькі вісті (Winnizaer Nachrichten). – 1942. – 22 липня.
23. Вінницькі вісті (Winnizaer Nachrichten). – 1943. – 22 липня.
24. Гайсинська газета (м. Гайсин). – 1943. – 25 квітня; 11 липня.

Літинський В'ячеслав

СПОГАДИ ДІТЕЙ ВІЙНИ ПРО ПАРТИЗАН ТА КОЛАБОРАНТІВ У КОЛЕКТИВНІЙ ТА ІНДИВІДУАЛЬНІЙ ПАМ'ЯТІ ПОДОЛЯН: ПРОБЛЕМИ «ПАМ'ЯТАННЯ» ТА «ЗАБУВАННЯ»

Сучасний світ потребує процесу переосмислення минувшини. Пам'ять людей є важливим чинником у даному процесі та формується під низкою факторів і одним з них є політичний режим, ідеологія країни, у якій проживає людина. Для пострадянської України процес самоідентифікації минув ще у 1990-х, але ми ще досі потребуємо усвідомлення певних подій нашої історії задля побудови держави, що своє минуле цінує, знає і може оперувати ним задля підвищення міжнародного авторитету та добробуту громадян.

Міфологізація партизанського руху радянським тоталітарним режимом є одним із багатьох бар'єрів, котрий слід досягнути, щоб розвиватись у руслі не керованої демократії, а у руслі самостійної демократичної держави. Усні спогади мають чимале значення у розвінчуванні міфів, але водночас вони часто є оманливими.

Дослідження стосується двох суперечливих груп, котрі були учасниками Другої світової війни і безпосередньо спогадів подолян – дітей війни про дані групи. Перша група – партизани і друга група – «колаборанти» (старости та поліцаї).

Базою дослідження є польові матеріали, зібрані студентами інституту історії, етнології та права (тепер – факультету історії, права і публічного управління) Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського під час літньої етнографічної практики у 2015 році. Матеріали зберігаються у Рукописному фондї навчально-наукової лабораторії історії та етнології Східного Поділля кафедри історії та культури України ВДПУ (Фонд 32 – «Діти війни»). А також джерелами є одноосібні, тематичні, напівструктуровані інтерв'ю (тематичні блоки: родина перед війною, війна, після війни). Щодо статистики, то у рамках тематичного блоку, що стосувався партизан та колаборантів, було розглянуто 64 справи. Переважно інформаторами виступали жінки (70%). Географія опитаних має локальний характер, здебільшого регіоном проживання під час подій війни було Поділля.

Власне у статті йтиметься про місце пам'яті як чинника міжпоколіннєвої трансляції значущих для групи знань про минуле, суб'єктивні та об'єктивні впливи на процеси «пам'ятання» та «забування» в індивідуальній та колективній пам'яті вплив офіційної радянської політики пам'яті на трансформацію та уніфікацію масової пам'яті, нестатичність пам'яті, яка зазнає реінтерпретацій та переоцінок у змінних контекстах сучасності.